

FREDENS SOCIALE PROBLEMER

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 15. April 1919

Af

C. V. Bramsnæs.

Verdenskrigens tunge Aar vil paa mangfoldige Maader sætte dybe Skel mellem Fortid og Fremtid. Og navnlig vil Samfundenes sociale Struktur sikkert forme sig væsentlig anderledes i de kommende Tider end før Verdenskatastrofen. Nedarvede Synspunkter, der efterhaanden er stivnede som Fordomme, taber deres Magt over Sindene. Begivenhedernes Malstrøm sletter Grænser og Maal, som før ansaas uforanderlige. Nye Former for Samvirken i Økonomi og Styresæt skyder frem og viser overraskende Resultater i Forhold til tidligere kendte Former. Troen paa det hædvundnes Fortræffelighed slappes — og Vejen er aaben i hvert Fald for Haabet om, at gammelt kan erstattes med nyt.

Samfundsøkonomien i det Tidshverv, der gik forud for Krigsaarene, var præget af stærke Brydninger mellem modstaaende Tendenser. Det liberalistiske og det organiserede Samfund kæmpede om Magten. Mærke-

ligt nok syntes de økonomiske Teorier nærmest at holde sig til det liberale Samfund, medens Kendsgeringerne i højere og højere Grad viste, at det organiserede Samfund våndt frem.

I det stærkt industrielt udviklede Samfund bliver Socialpolitiken en Nødvendighed. Der melder sig Opgaver, hvis Løsning kræver bevidst og planmæssig Indgriben fra Samfundets Side. Menneskene staar ikke længere som isolerede Enkeltvæsener, men som Grupper i Samfundet med indbyrdes modsatte Interesser, og Samfundet, den Enhed, hvori alle Dele indgaar, maa søge at udligne de skadelige Interesse modsætninger.

I sidste Fjerdedel af det 19. Aarhundrede møder vi Socialpolitiken som et betydningsfuldt Led i Samfundets økonomiske Udvikling, og det 20. Aarhundredes første Aar bragte ligeledes afgørende Fremskridt. Men Foranstaltningerne vakte ingenlunde almindelig Tilfredshed i Samfundets forskellige Kredse. Modstanden mod Sociallovgivning var stor, og jeg rammer vistnok Sandheden temmelig nøje, naar jeg siger, at der i Aarene umiddelbart før Krigen var en voksende Modstand mod yderlig Udvikling af den sociale Lovgivning. I et Land som Tyskland, der paa saa mange Omraader har været banebrydende for Sociallovgivning, var Uviljen stærk i indflydelsesrige Kredse, og man begyndte at anvende Udtryk som „social Træthed“. I England, hvor Lloyd George i 1911 næsten trumfede sine vidtgaaende Socialforsikringslove igennem, var Stemningen i Aarene derefter ingenlunde gunstig for ny Udvikling. Og for vort eget Lands Vedkommende lød der ogsaa fra adskillig Side Røster imod Fortsættelse af Sociallovgivningen.

Hvorledes har nu Krigens Aar virket paa den sociale Udvikling? Paa Forhaand maatte man vel antage, at en Ødelæggelses Periode som fire Aars Verdenskrig maatte gaa haardt ud over alt, hvad der var bygget op til at mildne Modsætninger mellem Menneskene. Og der er heller ikke Tvivl om, at mange nyttige Institutioner Verden over er blevet hæmmede eller standsede i deres Virksomhed, at mange Foranstaltninger af social Natur er undertrykte. Krigens Væsen er Brutalitet og Vildskab, og Magtskygen har fejret sine Triumfer ikke alene mellem Nationerne indbyrdes, men ogsaa i de enkelte Lande mellem de forskellige Grupper og Klasser af Befolkningen.

Paa den anden Side har Krigstiden skabt en Mængde nye sociale Problemer, der krævede Løsning eller i hvert Fald Forsøg paa Løsning. De økonomiske Modsætninger i Befolkningen er voksede i overordentlig Grad. Produktionslivets Vanskeligheder har stillet Samfundsmagten overfor nye, hidtil ukendte Opgaver. Fordelingsproblemet har krævet Organisation og Indgriben i et Omfang, som næppe nogen tidligere havde drømt om. Krigens Forhold har skabt Nød og Elenighed i grellere Former og i dybere Lag af Befolkningen end forhen. Med ubønhørlig Nødvendighed har Krigens sociale Problemer rejst sig, stærkest naturligvis i de krigsførende Lande, men ogsaa i neutrale, rejst sig ikke til en akademisk Diskussion, men til Beslutning og Handling.

Det er i Øjeblikket umuligt at danne sig et Billede af, hvorledes Verdenssituationen vil forme sig, naar Fredens Samfund skal bygges op. Men saa meget kan anses som givet, at alle økonomiske og soci-

ale Forhold maa tages op til grundig Revision. Det gamle Samfund vender ikke tilbage. Nyorientering bliver mere end et tomt Ord.

Det økonomiske Livs to Hovedproblemer er Produktion og Fordeling. Den størst mulige Produktion og den bedst mulige Fordeling af de producerede Goder er den Opgave, Samfundet maa stille sig. Det er i Relation til denne Opgave, den sociale Nyorientering maa vurderes.

Sociallovgivningen har fra gammel Tid haft det Ry, at den var uøkonomisk. Det er en Arv fra den liberale Nationaløkonomis Dage, og Tankegangen bundet i Overbevisningen om, at alt, hvad der ikke afvikler sig efter de økonomiske Kræfters frie Spil, maa give uøkonomiske Resultater. Selv om den strænge liberale Økonomi ikke sidder til Højbords længere, hverken i den økonomiske Videnskab eller i det praktiske Liv, har Synspunktet overfor social Lovgivning holdt sig i vide Kredse. Naar en social Foranstaltning er drøftet, har man i overvejende Grad været opmærksom paa, hvad den vilde „koste“, langt mindre har man tænkt paa, hvilke økonomiske Fordele den bragte, hvilke økonomiske Værdier den kunde tilføre Samfundet.

Netop paa dette Punkt mener jeg, den afgørende Forskel vil vise sig mellem Fortidens og Fremtidens Syn paa Løsningen af de sociale Problemer. I Stedet for den gamle Tids Tro paa, at sociale Foranstaltninger var en Afvigelse fra sunde og gode økonomiske Grundsætninger, vil man forstaa ikke alene den sociale, men ogsaa den rent økonomiske Nødvendighed af at gribe regulerende ind i Samfundets Ordning. I

Stedet for tøvende og frygtsomt at give efter for sociale Krav, delvis med daarlig økonomisk Samvittighed, vil man planmæssigt og bevidst anvende social Lovgivning og andre sociale Foranstaltninger til Fremme af Samfundets almindelige økonomiske Udvikling.

For den nationaløkonomiske Videnskab vil det ikke være vanskeligt at naa til det Grundsynspunkt, jeg her har antydnet. Grundlaget for hele Samfundets Økonomi er Produktionen, og Muligheden for at fremme og udvikle Produktionen er derfor en Betingelse for Opretholdelse og Forbedring af Samfundets Økonomi. Produktionen er afhængig af de to Elementer: Naturens Ydelser og de menneskelige Evner og Kræfter. Det er ikke givet os Mennesker at lægge til eller trække fra med Hensyn til de Kræfter, Naturen stiller til Raadighed for Produktionen. Disse Kræfter maa betragtes som givne, enten de udnyttes aktuelt, eller de blot er til Stede i latent Form. Men den anden Faktor i Produktionen, den menneskelige Arbejdskraft, er en Størrelse, som netop kan være Genstand for Paavirkning fra Samfundets Side: Her ligger der i Virkeligheden overordentlig store Muligheder, som Fremtidens Samfund vil have til Opgave at udvikle i langt højere Grad, end det tidligere har været Tilfældet.

Det Samfund, der vil skabe sig de bedst mulige Produktivkræfter til den rigest mulige Tilfredsstillelse af Samfundets Behov, maa lægge Vægt paa at skabe sig det bedst mulige Menneskemateriale til Deltagelse i det produktive Arbejde. Og det gælder ikke alene om at udvikle de bedst mulige Produktivkræfter, det gælder tillige om at bevare dem til fortsat og

stadig Deltagelse i det produktive Liv. Ligesaa lidt som det er god Økonomi at overlaste og derved ødelægge et frembragt Produktions-Instrument, en Maskine f. Eks., lige saa lidt som det er god Økonomi at drive Rovdrift med Jord eller andre af de Naturydelser, der staar til Raadighed for Menneskene, lige saa lidt kan det naturligtvis være god Samfundsøkonomi at drive Rovdrift med den menneskelige Arbejdskraft, som er et saa nødvendigt og betydningsfuldt Led i Samfundets Produktion.

Jeg siger udtrykkelig, at det ikke er god Samfunds-Økonomi at drive Rovdrift med den menneskelige Arbejdskraft. Thi det er muligt, at det — i hvert Fald en Tid — kan være god Privat-Økonomi for den enkelte Driftsherre. I saadanne Tilfælde vil der altsaa være en Modsætning mellem den øjeblikkelige Privatinteresse og den varige Samfundsinteresse, men der kan vel ikke være Tvivl om, at det er Samfundets og ikke den privates Interesse, der skal varetages i disse Tilfælde.

Alle Bestræbelser og Foranstaltninger fra Samfundets Side, der tager Sigte paa at udvikle, bevare og nyttiggøre de menneskelige Produktivkræfter, vil altsaa styrke og udvikle Samfundets Økonomi. Det vil være sociale Foranstaltninger, men deres Betydning vil ikke mindst være økonomiske Resultater for Samfundet som Helhed. Her er vi ved Kærnepunktet for Vurderingen og Løsningen af Nutidens og Fremtidens sociale Problemer. „Socialreform er Menneskeforbedring“, siger den kendte svenske Nationaløkonom Gustaf Steffen, og jeg vil tilføje: Socialpolitik er

Menneskeøkonomi, Økonomi med de menneskelige Evner og Kræfter til Gavn for Samfundets Udvikling.

Stillet op imod den før omtalte nedarvede Anskuelse, at Sociallovgivning er uøkonomisk, faar det her fremhævede Synspunkt sin stærkeste Belysning. Der er et Modsætningsforhold, der vel delvis kan forklares historisk, men tillige bundet i en ejendommelig Betragtningssmaade, som beherskede de ældre økonomiske Teorier. Den liberale Økonomi stod fjærnt fra Begrebet Menneskeøkonomi i den her omhandlede Betydning. Hvor paradoksalt det end lyder, kan man næsten sige, at denne Økonomi egentlig slet ikke havde Plads til Menneskene i sine konstruktive Systemer. Menneskene var til Besvær for den Tids økonomiske Teoretikere. Det hænger sammen med den overordentlig stærke Indflydelse, som Malthus' pessimistiske Befolkningsteori havde langt ned gennem Tiderne. Den store Fare for Samfundets fremtidige Økonomi saa man i en stærk Befolkningstilvækst. Selv en saa vidtskuende og klart forstaaende Økonom som Stuart Mill kredser stadig om denne Befolkningssfare. Hvor gerne han end ønsker, at de økonomiske Kaar skulde forbedres for de arbejdende Befolkningssklasser, frygter han dog for Konsekvenserne: en øget Befolkningstilvækst, og den eneste virkelige Udvej, han ser til en varig Forbedring af de fattige Befolkningsslags Kaar, er en Formindskelse af Befolkningens Tilvækst.

Overbefolknings-Spøgelset marered i Virkeligheden den liberale Nationaløkonomi, og Frygten for dette Spøgelse er sivet ned gennem de nationaløkonomiske Teorier og har øvet sin Virkning paa de økonomiske

Anskuelse lige til vor egen Tidsalder. Saalænge Frygten for Overbefolkning behersker Sindene, er det forklarligt, at man har vanskeligt ved at faa Øje paa den Betydning, det har at økonomisere samfundsmæssigt med de menneskelige Produktivkræfter. Begrebet Menneskeøkonomi trænger ikke igennem, saa længe man ser den egentlige Ulykke i, at der er for mange Mennesker i Verden.

I vore Dage maa Nationaløkonomien vel betragtes som frigjort for Overbefolkningsfrygten, og saa snart dette er Tilfældet, trænger det nye Synspunkt sig frem, at Samfundet ikke har Raad til at ødsle med de menneskelige Produktionsværdier. Det er umuligt for Nationaløkonomien at komme uden om dette Synspunkt, og Socialpolitiken melder sig da med sine Krav om positiv Virksomhed for at fremme hele Samfundets økonomiske Vel. Socialpolitiske Foranstaltninger bliver ikke længere et Offer, som bringes paa de humane Følelsers Alter, de bliver en uomgængelig Nødvendighed for et Samfund, som vil holde sig paa Højde med andre Samfund i produktiv Evne og økonomisk Udvikling. Den svenske Professor Gustaf Steffen, som jeg allerede kort har citeret ovenfor, skriver i sin Bog „Sociale Studier“: „Det er ikke alene i Krig, at en moderne Stats Tilværelse er afhængig af, at den kan marchere op med Armeer af Kvalitets-Soldater. Ogsaa i den internationale Konkurrence om Afsætningsomraader og i den almindelige økonomiske Kraftmaaling mellem Landene bliver den selvhævdende og i sit Fag grundigt uddannede Arbejder en stadig mere afgørende Faktor. Det er ikke Landene med de „billigste“ og mest slavesindede Arbejderbataljoner, som

med den største Tryghed kan se deres økonomiske Fremtid i Møde; men det er Landene med de teknisk dueligste, organisationsvilligste og i deres Virksomhed dybest interesserede Arbejdere, Arbejdere, som gennem deres Medborgerrettigheder og Medborgerpligter er besjælede af den stærkeste Samfundsfølelse“.

Det var i 1905, Steffen skrev den Bog, hvorfra dette Citat er hentet, og Bogen er som Helhed et Vidnesbyrd om, hvor dybt han føler, at Samfundet trænger til vidtgaaende Socialisering af Hensyn til Fremtidens økonomiske Udvikling. Steffen er en af de Socialøkonomer, der stærkest har givet Udtryk for denne Tankegang, men han staar paa ingen Maade alene. De samme Anskuelse mødte man hos Forfattere fra engelsk og tysk Side, og som Grundprincip deles disse Anskuelse sikkert ogsaa af de fleste danske Nationaløkonomer.

Men nye Synspunkter har vanskeligt ved at trænge igennem — ikke alene indenfor nationaløkonomiske Kredse, ogsaa i det praktiske Liv — og jeg tvivler ikke om, at der vilde have været en lang og trang Vej frem, inden de her fremhævede Synspunkter vilde naa til almindelig Anerkendelse, hvis den økonomiske Verdensudvikling havde fortsat i de sædvanlige Baner. Men Krigen har sat Skel. Krigen er den store Ødelægger, af Menneskelykke og af Menneskeværdier. Det Fredens Samfund, der skal søge at bygge op, hvad Krigen har ødelagt, vil med en Naturlovs Nødvendighed tvinges over i Menneskeøkonomi. Produktionen skal organiseres paany, Forraad skal tilvejebringes, Produktions-Instrumenter skal nyskabes, og hvad der kræves hertil er menneskeligt Arbejde, menneske-

lige Evner og Kræfter, som Samfundet endda er langt fattigere paa end før Krigen.

Under disse Forhold er der Grund til at tro, at Socialpolitikens økonomiske Nødvendighed vil blive en Sandhed, der staar klar ikke alene for den teoretiske Videnskab, men ogsaa for Statsmanden og den praktiske Organisator af Samfundets økonomiske Liv. Alle Efterretninger fra store og smaa Lande om økonomiske Udviklingslinjer er talende Vidnesbyrd derom, hvor vanskeligt det end er i Øjeblikket at trække Konturerne skarpt op.

— Jeg har i det foregaaende ved en teoretisk Undersøgelse søgt at bestemme Socialpolitikens Plads i Samfundets fremtidige økonomiske System. Og jeg har hævdet Nødvendigheden af en dybtgaaende social Nyorientering. Jeg skal nu gaa over til en mere konkret Undersøgelse af enkelte sociale Problemer, idet jeg stadig som Ledetraad vil søge at fastholde den økonomiske Betydning af de omhandlede Foranstaltninger.

Inden jeg gaar videre, maa jeg dog forudskikke den Bemærkning, at jeg paa ingen Maade er af den Anskuelse, at sociale Foranstaltninger alene skal begrundes økonomisk. Jeg lægger overordentlig stor Vægt paa det Retfærdighedskrav, der ligger bag ved Fordringen om større social Udligning i Samfundet. Det er efter min Mening en dyb Uretfærdighed, at store Dele af Befolkningen maa leve under økonomiske, sociale og kulturelle Kaar af en saadan Art, at det er tvivlsomt, om man overhovedet kan kalde det Menneskeliv. De Samfundskrav, der stilles i den almene Retfærdigheds Navn, maa opfyldes, selv om man

kunde paavise økonomiske Ulæmper. Men endnu stærkere underbygges naturligvis Kravene, naar man kan paavise økonomiske Fordele for hele Samfundet.

Et af de Spørgsmaal, der har størst økonomisk Interesse for Samfundet, er Formerne for Arbejdskraftens Anvendelse i Produktionen. Paa Forhaand maa man være enig om, at det gælder at udnytte de menneskelige Kræfter paa den bedste Maade uden at ødelægge dem. Det er da ogsaa paa dette Omraade, vi træffer de første svage Spor af Sociallovgivning: de saakaldte Arbejderbeskyttelseslove. Men denne Lovgivnings Historie op igennem Tiderne viser os netop, hvor langsomt Samfundet har været til at fatte den økonomiske Betydning af saadan Lovgivning. Lad os tænke paa Børnearbejdet. Vi har fra første Halvdel af det 19. Aarhundrede Beretninger om en næsten utrolig Udnyttelse af Børnearbejdet i England. Børn i 6—8 Aars Alderen, ja endnu yngre, blev anvendt i Fabriker, i Kulgruber osv. Bestræbelser for af humane Hensyn at indskrænke Børnearbejdet mødtes med haardnakket Modstand i Industriens Kredse, og Datidens Nationaløkonomer støttede ikke disse humane Bestræbelser. Man mente, det gjaldt om at faa Nytte af Børnene. Det er værd at erindre, at denne Tro paa en samfundsmæssig Nødvendighed for Udnyttelse af Børnenes Arbejdskraft falder i en Tidsperiode, da en af de mest grundfæstede nationaløkonomiske Anskuelser var den — at der levede flere Mennesker, end der var Brug for i Samfundsproduktionen.

At Børnearbejde samfundsmæssigt set er den mest uproduktive Anvendelse af menneskelig Arbejdskraft, vil vel ingen i vore Dage, der alvorligt overvejer Sagen,

kunne være i Tvivl om. Men først ved Fabrikloven af 1913 lykkedes det her i Danmark at faa Aldersgrænsen for Børnearbejde sat til 14 Aar i de Virksomheder, der hører under Fabrikloven, og uden for disse Virksomheder trives Børnearbejdet endnu temmelig frodigt -- maaske til Gavn for enkelte Arbejdsgivere, næppe til Gavn for Børnene eller for Samfundet.

Med Hensyn til Arbejdstidens Længde for voksne Mennesker er det vist ikke for meget sagt, at den almindelige Opfattelse i meget vide Kredse endnu er, at jo længere Arbejdstiden er, jo større bliver Samfundets produktive Evne, og det har i hvert Fald for Danmarks Vedkommende indtil for ganske nylig været fastslaaet, at Lovgivningen ikke maatte beskæftige sig med disse Spørgsmaal. Begge disse Opfattelser er principielt urigtige. Der er i mangfoldige Tilfælde ført konkret Bevis for, at en Indskrænkning i Arbejdstiden ikke medfører nogen Indskrænkning i den enkelte Arbejders Præstationer og endogsaa kan medføre øget Produktion. Og selvfølgelig er det Lovgivningens Pligt at beskæftige sig med et Spørgsmaal, der i saa høj Grad er et Samfundsanliggende som Arbejdstidens Længde. Selv om en længere Arbejdstid medførte en øget Præstation for en Arbejder pr. Dag og pr. Aar, er det ingenlunde givet, at vedkommende Arbejders samlede Indsats i Samfundsproduktionen bliver den største ved den lange daglige Arbejdstid. Man maa tillige spørge, hvor mange Aar han er i Stand til at yde denne Præstation. Hvis hans Livs Arbejdsperiode bliver kortere, hvis han slides for tidlig op, ja saa har maaske den enkelte Arbejdsgiver haft Fordel

af den forcerede Arbejdsydelse, men Samfundet har ingen Fordel haft deraf.

Det lader sig naturligvis ikke afgøre ud fra teoretiske Betragtninger, hvor lang eller hvor kort Arbejdstiden gennemsnitlig bør være pr. Dag. Men de Erfaringer, der hidtil er gjort med Hensyn til at indskrænke Arbejdstiden, synes i hvert Fald ikke at have nedsat Samfundets produktive Evner. I denne Henseende maa det ogsaa erindres, at en kortere Arbejdstid skaber Muligheder for bedre Organisation og større teknisk Udvikling i Produktionen.

En af de ivrigste Forkæmpere for kort Arbejdstid er den engelske Arbejdsgiver Lord Leverhulme, Chef for det store Firma „Sunlight Soap“. Han har nylig udgivet et Værk med Titlen „The six hours day“, og han udtaler sig bl. a. paa følgende Maade:

„Jeg er sikker paa, at en Arbejder eller en Arbejderske i det mekaniske og monotone Industriarbejde kan producere saa meget, som de overhovedet er i Stand til i Løbet af 50 Leveaar, hvert bestaaende af 300 6-Timers-Dage. Vi maa, naar vi skal fastslaa den rette Arbejdstid i det ensformige Industriarbejde, regne med en Arbejders gennemsnitlige Levetid og Ydeevne, vi kan ikke basere vor Industri paa, hvad den kraftfulde 25-aarige kan yde og udholde.“ Det er sikkert, at et Arbejdshold med 6 Timers Dag kan producere mere end et Arbejdshold med 8 Timers Dag. Og det første vil altid have en Kraftreserve, som der kan trækkes paa, naar det er nødvendigt. Men efter en 8 Timers Arbejdsdag i Industrien er Arbejderens Kraft opbrugt“.

Lord Leverhulme er ikke blot Teoretiker med

Hensyn til kort Arbejdstid. Han har netop i Praksis vist sin egen Tro paa de opstillede Teorier, idet 6 Timers Arbejdsdag med 2 Arbejdshold pr. Dag for kort Tid siden er indført i Sunlight-Soap-Fabrikerne.

Jeg skal ikke her gaa nærmere ind paa Spørgsmaalet om 6-Timers Dagens Effektivitet. For mit eget Vedkommende er jeg af den Anskuelse, at det ikke paa det nuværende Udviklingstrin lader sig gøre at anvende 6 Timer som almindelig Norm for Arbejdsdagens Længde. Men jeg vil dog antage, at Udtalelser som Lord Leverhulmes er i Stand til i nogen Grad at virke beroligende paa de Sind, som her hjemme er saa frygtsomme i Anledning af Bestræbelser for Indskrænkning af Arbejdstiden.

De danske Fagforeninger har vist betydelig social Forstaaelse ved stadig at holde Kravet om kortere Arbejdsdag stærkt frem, og vi har jo netop i de sidste Tider set, hvilke betydelige Resultater de har opnaaet. Forhaabentlig vil det lykkes inden altfor længe at faa 8 Timers Dagen anerkendt af Lovgivningsmagten, ligesom i andre Lande. Den Bevægelse, der i disse Tider gaar hen over Verden med Hensyn til Indførelse af 8 Timers Arbejdsdag, er et Vidnesbyrd om, at Tiden er moden til denne Reform, og det Arbejdsprogram, som vil blive knyttet til Folkenes Forbund, vil rimeligvis betyde, at internationale Hensyn ikke vil tillade os at staa tilbage paa dette Omraade.

Hidtil har jeg kun omtalt de umiddelbare Virkninger, som kan følge af en kortere Arbejdsdag. Men det maa ikke glemmes, at der kan paaregnes yderst værdifulde indirekte Virkninger. Det unge Menneske, der træder ind i industriel Virksomhed, kan ikke,

hverken som industriel Arbejder eller som Samfundsborger, nøjes med den Oplæring og Uddannelse, han kan faa i Værkstedet eller Fabriken. Der maa gives ham Tid til at erhverve sig Udvikling paa anden Maade. Heller ikke den voksne Arbejder er i Stand til at udvikle og vedligeholde sin Dygtighed som Arbejder og Menneske, hvis hans Døgn alene deles mellem Arbejdsstedet og den nødvendigste Spise- og Hviletid. Samfundets højeste produktive Resultater naas ikke gennem afrettede Arbejdsdyr, men gennem højt udviklede og vel uddannede Arbejdsmennesker. Dette er en Sandhed, som Fremtiden sikkert umiddelbart vil indse, og som det derfor ikke er uklogt for Nutiden at søge at forstaa.

En almindelig Indvending mod den Tanke, at kortere Arbejdstid vil betyde bedre uddannede Mennesker, er, at Arbejderne ikke benytter deres Fritid paa den antydede Maade. Det er ikke noget særlig vægtigt Argument, da Opfattelsen kun kan støttes paa Enkelt-lagttagelser, hvis generelle Værdi er tvivlsom, og der kan sikkert anføres ligesaa mange Beviser paa det modsatte. Men dernæst maa det fremhæves, at det netop vil være en af Samfundets vigtige Opgaver at organisere og tilrettelægge saadan Uddannelse. Vi staar langt tilbage paa disse Omraader, men uden at komme ind paa Enkeltheder skal jeg blot sige, at de Ofre, et Samfund bringer i Retning af at organisere Uddannelse og Dygtiggørelse af Menneskene, sikkert vil blive mere end opvejede, ikke alene ved de Kulturværdier, men ogsaa ved de økonomiske Værdier, der skabes. Og jeg tror at kunne tilføje, at det heldigvis er let at opnaa Enighed herom i alle Kredse.

Ved Undersøgelsen af de indirekte Virkninger af kortere Arbejdstid er vi kommen ud over, hvad jeg kaldte Formerne for Arbejdskraftens Anvendelse i Produktionen. Jeg har tangeret Spørgsmaalet om Frembringelse af den størst mulige Mængde af Arbejdsværdier i Samfundet. Omsorgen herfor kan ikke være for stor i et Samfund, der tilstræber den højeste økonomiske Udvikling. Vi har afskaffet Børnearbejdet i Fabrikerne, fordi vi er naaet til den Overbevisning, at det ødelægger de fremtidige Arbejdsværdier. Men hvor meget gør Samfundet positivt for at gøre alle Børn til nyttige Samfundsmedlemmer? Vi har vore Skoler, der sikkert gør udmærket Gavn, og vi har en Værgeraadsinstitution, hvis Hensigter er de bedste. Men Skoler og Værgeraad er ikke nok. Et sørgelig stort Antal Børn, navnlig i Storbyerne, ødelægges i fysisk og moralsk Elendighed. I Stedet for at tælle med i det følgende Slægtleds Rækker af arbejdsdygtige og for Samfundet værdifulde Mennesker, bliver mange af dem til betydelig økonomisk Byrde for Samfundet. Hvad koster f. Eks. ikke „Forbryderne“ Samfundet? Men hvor stor Skyld har Samfundet ikke i, at Forbrydernes Antal er stort? Man vil kunne danne sig en Forestilling herom ved at betragte de ulykkelige Kaar, hvorunder mangfoldige Børn vokser op. Samfundets almindelige Opdragelsesprincip hviler paa den Forudsætning, at Børnene har et Hjem, hvor Forældrene kan give Børnene det opdragende og vejledende Grundlag for deres senere Livsførelse. Men store Dele af Befolkningen lever under saadanne økonomiske Kaar, at denne opdragende Gerning bliver en faktisk Umulighed. Det nytter ikke at forudsætte Hjemmets

Betydning for Opdragelsen, naar „Hjemmet“ kun er et tomt Begreb. Man kan gerne tage Ordet „Hjem“ i bogstavelig Betydning, naar man tænker paa de elendige Boligforhold, som navnlig de større Byers Fattigbefolkning lever under.

Det er store Samfundsværdier, der gaar til Grunde, fordi Børnene forsømmes i Opvækst og Opdragelse. Fattigdommen er dyr i denne Henseende, og man forstaar ikke, at Samfundet har Raad til at have Fattigdom, naar man ser dens sørgelige Resultater. Man tør vel haabe, at den Tid vil komme, da Kaarene bedres ogsaa for den Del af Befolkningen, der nu lever længst nede i Fattigdom, da hvert Barn vil have et Hjem, hvor det i hvert Fald er økonomisk muligt at skabe gode Betingelser for Opvækst og Opdragelse. Men der er ikke Raad til at skyde Problemet ud i en fjern Fremtid. Opgaven er saa betydningsfuld, at der maa tages fat straks. Den forebyggende Børneforsorg er i forskellige Former taget op af private Kræfter. Men det virker kun som Draaber i Havet. Samfundet maa erkende, at Opgaven er saa paatrængende, at der maa bringes betydelige økonomiske Ofre. Der maa skabes Institutioner, som evner at gribe ind overfor alle de Børn, der staar i Fare for at ødelægges for Samfundet.

Det er de øjeblikkelige Krav. Men paa længere Sigt maa Samfundet ligeledes tage sine Forholdsregler. Ved en Lønpolitik, som forbyder Beskæftigelse af menneskelig Arbejdskraft for en Betaling, der umuliggør menneskelige Levevilkaar, kan den økonomiske Standard hæves for store Dele af den Befolkning, som nu lever i den yderste Fattigdom. Samfundet

har Brug for disse Menneskers Arbejdskraft, men det er ikke tjent med, at private Interesser drager Fordel af Arbejdskraften uden at vederlægge den med en Betaling, der kan give disse Mennesker en økonomisk Basis for deres Livsførelse. Samfundet bør ikke betale den Arbejdskraft, der anvendes i private Menneskers Tjeneste, og at det er Samfundet, som i sidste Instans maa betale, kan der ikke være Tvivl om. Betale dyrt endda, kan man tilføje, naar der tænkes paa de ødelæggende økonomiske Virkninger, som Fattigdoms-Elendigheden medfører for Samfundet.

Ved en planmæssig Boligpolitik maa Samfundet sikre sig, at hele den arbejdende Befolkning er i Stand til at skaffe sig et virkeligt Hjem i rent ydre Forstand. Hvad dette vil betyde i øgede Arbejdsværdier for Samfundet, behøver jeg næppe at gaa stærkt ind paa. Det vil først og fremmest faa Betydning for den opvoksende Slægt, men det vil ogsaa være af overordentlig stor Værdi for den voksne Arbejderbefolkning med Hensyn til at bevare og udvikle Arbejdsevnen. De forfærdende Boligforhold, som man kan finde i de større Byers Fattigkvarterer, er et af de mest nedslaaende Vidnesbyrd om, hvor stor Samfundets Ligegyldighed har været overfor Forhold, der er af grundlæggende Betydning for Samfundets økonomiske Sundhed og Kraft.

Et Samfund, der planmæssigt og bevidst vil arbejde paa at skabe de største Produktionsmuligheder ved at øge og forbedre de forhaandenværende menneskelige Arbejdsværdier, kan ikke lade et saa betydningsfuldt Spørgsmaal som Befolkningens Forsyning med Boliger udvikle sig paa godt eller ondt, uden Plan, uden anden

Ledetraad end den, der ligger i, om det privatøkonomisk er en god eller daarlig Forretning at opføre Boliger. Et tilstrækkeligt og et tilstrækkelig godt Boligforraad maa tilvejebringes, og Samfundsinstitutionerne, Stat og Kommune, maa være Garanterne for, at det sker.

Set med den liberale Økonomis Øjne vil et saadant Krav synes fantastisk og utopisk, men paa dette som paa adskillige andre Omraader vil samfundsmæssige Hensyn gøre det nødvendigt, at man lægger de liberale Briller til Side, naar Fremtidens Udviklingslinjer skal vurderes.

Jeg skal ikke her i Detaljer komme ind paa, hvorledes Boligproblemet maa løses ved Samfunds-Initiativ og Samfunds-Kontrol. Der kan anvendes direkte og indirekte Metoder, som alle kan have samme Maal i Sigte. Men offentlig Opførelse af Boliger maa sikkert indgaa som et betydningsfuldt Led i Samfundets Virksomhed. Ved Forsyning med Boliger er der den Ejendommelighed, at Frembringelse og Forbrug (d.v.s. endeligt Forbrug) normalt er adskilt ved et længere Tidsrum end for de fleste andre Forbrugsvarer. Dette medfører særlige Former i Forholdet mellem den oprindelige Producent og Forbrugeren, og det muliggør en betydelig Variation i de Metoder, Samfundet kan anvende for at sikre sig det, der skal opnaas: en samfundsforsvarlig og tilfredsstillende Forsyning med Boliger for den Befolkning, der skal bære Samfundets produktive Liv.

— Ud fra det grundlæggende Synspunkt, 3: Nødvendigheden af, at Samfundet anvender alle sine produktive Kræfter paa bedst mulig Maade, maa Arbejds-

løsheden staa som et af de alvorligste sociale Problemer. Noget mere uøkonomisk end at betydelige Mængder af Arbejds kræfter og Arbejdsevner ikke kan finde Anvendelse i det produktive Liv, kan næppe tænkes. Arbejdsløshed som Massefænomen hører den nyere Tid til med dens stærke Fluktuationer i det industrielle Liv, og et af Fremtidens store samfundsøkonomiske Problemer maa være at raade Bod paa den Samfundssvøbe, som Arbejdsløsheden er.

Lige saa let det kan være at blive enig om den Skade, Arbejdsløsheden forvolder Samfundet, lige saa vanskeligt vil det under de nuværende Samfundsforhold være at afskaffe den. Saa længe Produktionslivets Retning og Styrke bestemmes af spredte, private Kræfter, vil Konjunkturernes Bevægelse op og ned næppe kunne reguleres synderligt, og efter det økonomiske Livs Svingen fra Bølgetop til Bølgedal vil Arbejds kræfterne snart suges ind i Produktionslivet og snart atter kastes ud som uanvendelige.

En velorganiseret Arbejdsanvisning er selvfølgelig af stor Betydning. Man kan herigennem lede Arbejds kræfterne hen, hvor der er Brug for dem paa det Tidspunkt, da de bliver overflødige i den tidligere Anvendelse. Den danske offentligt organiserede Arbejdsanvisning er endnu forholdsvis ny, og den kan sikkert faa væsentligt større Betydning, end den har i Øjeblikket, men der er en Ting, som selv den bedste Arbejdsanvisning aldrig formaar, og det er at skaffe Arbejdslejlighed for de ledige Hænder, naar det økonomiske Livs Nedgangslinje manifesterer sig gennem manglende Efterspørgsel efter Arbejds kraft.

Kan man da ikke gennem offentlige Foranstalt-

ninger skaffe Arbejdslejlighed i de Tider, da det private Produktionsliv indskrænkes? Kan ikke Stat og Kommune sætte Arbejder i Gang, der kan give Beskæftigelse til de Arbejdsløse? Det er Spørgsmaal, der ligger nær, og som er stillet Gang paa Gang, naar Arbejdsløsheden voksende til en truende Samfundsfare.

I Praksis er man dog ikke naaet stort længere end til at stille Spørgsmaalene. Og en teoretisk Betragtning af Mulighederne for, at Stat og Kommune kan løse den omhandlede Opgave, synes kun at give Haab om større Resultater, hvis Stat og Kommune i langt højere Grad end nu bliver selvproducerende eller Selvførførere af Arbejder af forskellig Art. I saa Fald kunde der i nogen Grad „opsøres“ offentlige Behov, der tilfredsstilledes paa de Tidspunkter, da det private Produktionsliv ikke var i Stand til at beskæftige det sædvanlige Arbejderantal. Hvis man vil sætte denne offentlige Regulator paa Arbejdsløsheden, maa de offentlige Institutioner forud være indøvede i Deltagelse i Produktionslivet. Man maa være forberedt paa den Opgave, der melder sig. Det kan ikke ventes, at en almindelig Administrations-Organisme pludselig skal kunne omdanne sig selv til en letløbende Produktions-Organisme, der endda kun skal fungere som saadan en Overgangstid, for derefter atter at vende tilbage til de oprindelige Funktioner. — Muligheden for en saadan offentlig Regulering af Arbejdsløsheden maa altsaa siges at være til Stede, men det gælder her — som overalt — at man maa ville Midlerne for at naa Maalet.

Om Afskaffelse af Arbejdsløsheden bliver der dog

ikke Tale ved de her omhandlede Foranstaltninger, og som en Samfundsopgave melder sig da Kravet om Underhold og Hjælp til de Arbejdsløse. Jeg siger udtrykkelig som en Samfundsopgave, thi jeg ønsker hermed at pointere, at Underhold til Arbejdsløse ikke alene er en Barmhjærtigheds- eller Retfærdighedshandling fra Samfundets Side overfor de enkelte Individier, der har mistet deres Erhvervsbasis, men at Samfundet i sin egen økonomiske Interesse maa tage Opgaven op.

Det gælder her som overalt om at udvikle og bevare de samfundsnyttige Produktivkræfter, og derfor har Samfundet den største Interesse i, at Arbejdsævnerne bevares og opretholdes til de Tider, da Samfundet atter har Brug for dem. Fattigdoms-Elendigheden maa ikke forøges i et Samfund under strænge Arbejdsløshedsperioder. Dele af Arbejderklassen maa ikke synke ned til et økonomisk Lavmaal, der rummer de største Farer for Bevarelsen og Udviklingen af fremtidige Arbejdsværdier. Man kan her tænke paa de Arbejdsløse selv og paa den Svækkelse og Nedgang i Arbejdsævner, som en utilstrækkelig Ernæring og andre Fattigdomsfølger fører med sig, og man kan tænke paa de Børn, hvis Opvækst og Udvikling er knyttet til Hjem, der gaar til Grunde som Hjem under Forsørgerens Arbejdsløshed.

Understøttelse af Arbejdsløse er altsaa et af Samfundets Bodemidler mod Farer, der truer Samfundets fremtidige Produktionskræfter. Herigennem søger man at modvirke de ødelæggende Virkninger, som Konjunktursvingningerne i Produktionslivet har Tendens til at øve overfor de menneskelige Arbejdskræfter.

Arbejdsløshedsunderstøttelsens Princip er saaledes udpræget økonomisk i god Samfundsforstand.

Jeg føler mig overbevist om, at talrige Arbejdsgivere umiddelbart vil forstaa den her hævdede Anskuelse. De vil sikkert have Forstaaelsen af, hvad det betyder at kunne faa egnede og brugbare Arbejds kræfter igen, naar Produktionen efter en Nedgangsperiode atter tager Fart. At den gamle Arbejderstab igen staar til Raadighed i saadanne Tilfælde, vil enhver Arbejdsgiver forstaa at vurdere. Under Krigsperioden har man set Eksempler paa, at Arbejdsgivere i Industrier, som maatte standse paa Grund af manglende Materiale, har ydet deres Arbejdere en vis Erstatning eller Hjælp til at opretholde den økonomiske Balance. Der har vel ligget Hjælpsomhed bag ved saadanne Handlinger, en Følelse af, at den økonomisk stærkere burde hjælpe den økonomisk svagere under de vanskelige Forhold, men der har sikkert ogsaa været en klog Forstaaelse af, hvad det betød at kunne faa sine gamle Arbejdere igen med usvækkede Arbejds kræfter, naar der atter var Brug for dem.

Naar der kan ligge et økonomisk værdifuldt Moment for den private Arbejdsgiver i at opretholde Arbejdsevnen hos Arbejderne under Arbejdsløshedsperioder, maa det selvfølgelig være af endnu større økonomisk Betydning for Samfundet som Helhed. Den private Arbejdsgiver har den Chance, at han kan faa andre, lige saa gode Arbejdere, hvis Mangel og Savn har hærget hans tidligere Arbejderstab og gjort den mindre værdifuld, men Samfundet kan ikke faa andre Arbejdere. Hvis Arbejdsevnen ødelægges eller forringes hos Dele af Befolkningen under Arbejdsløshed,

gaar der Arbejdsværdier til Grunde, som det kræver økonomiske Ofre at erstatte, og dertil kommer alle de uheldige økonomiske Følgevirksomheder, som Fattigdoms-Elendighedens Vækst bringer Samfundet.

Jeg har dvælet udførligt ved Arbejdsløshedsproblemet, fordi det rummer saa overmaade betydningsfulde sociale og økonomiske Opgaver. Og dertil kommer, at man i visse Kredse herhjemme synes at have fuldstændig forset sig paa Arbejdsløshedsspørgsmaalet. Fejlen er den sædvanlige: man bygger en principiel Teori op paa enkelte, isolerede Begivenheder. Hører man om et Tilfælde af individuel Misbrug af Retten til Arbejdsløshedshjælp, fordømmer man straks al Hjælp til Arbejdsløse som samfundsskadelig. Det er selvfølgelig et meget vigtigt Spørgsmaal, hvorledes man skal forhindre Misbrug — helt lykkes det vel næppe, hverken paa dette eller andre Omraader —, men i sin Iver herfor bør man dog ikke helt glemme, hvad der er Sagens virkelige Kærne, nemlig Formaalet med de paagældende Foranstaltninger.

Bekæmpelse af Arbejdsløsheden og Bekæmpelse af dens skadelige økonomiske Følger for Samfundet maa blive et af Hovedpunkterne i den fremtidige Socialpolitik, netop fordi denne Socialpolitik Grundlag maa være: Nødvendigheden af, at alle Samfundets produktive Kræfter anvendes til Tilfredsstillelse af Samfundets Behov.

Paa en Række andre Omraader for Socialpolitiken vil det ved en nærmere Undersøgelse vise sig, at det samfundsøkonomiske spiller en stor Rolle. Vi kan blot tænke paa den Opgave at hjælpe de Syge. Samfundet har en meget stærk Interesse i, at der ydes

Hjælp til Helbredelse, og at denne foregaar saa hurtigt som muligt, saaledes at de tabte Arbejdsevner genvindes. Hospitaler er ikke blot dyre, som mange tror. De er Midler til at genfrembringe og opretholde Arbejdsværdier, som kommer Samfundet til Nytte. Der findes socialpolitiske Sortseere — vi har dem ogsaa herhjemme —, som forkynnder Læren om, at Sygehuse og Sygehjælp er af det onde, fordi de gør Befolkningen blødagtig. Jeg har oplevet, at en Professor ved Universitetet — dog ikke i Nationaløkonomi — mente at bevise dette ved at hævde, at det gennemsnitlige Antal Sygedage pr. Individ var steget under den danske Sygekasselovgivning. Nu er det modsatte ganske vist Tilfældet. Der har været en Nedgang i det gennemsnitlige Antal Sygedage. Men selv om der havde været en Stigning, kunde der selvfølgelig ikke deraf drages Slutninger om Socialpolitikens Forkastelighed. Man maa dybere ned i Problemet for at finde Sandheden. Og næppe nogen, der alvorligt beskæftiger sig med socialpolitiske Problemer, vil tvivle om, at Genskabelse af Arbejdsevner, der er ødelagte af Sygdom, er af indgribende økonomisk Betydning ikke alene for det enkelte Individ, men ogsaa for Samfundet.

Der kunde nævnes mangfoldige andre socialpolitiske Foranstaltninger, som dels direkte og dels indirekte er af Betydning for Samfundets Økonomi og derfor maa ses som Led i et økonomisk System. Jeg har her kun fremdraget Eksempler til Illustration af den socialpolitiske Grundtanke, der søger sit Udgangspunkt ikke alene i en Appel til Medlidenheden, men tillige til Klogskaben, og som i en vel ordnet, vel gen-

nemtænkt og gennemført Socialpolitik ikke ser en økonomisk Byrde for Samfundet, men en økonomisk Betingelse for Fremgang og Udvikling.

* * *

Socialpolitiken er i det foregaaende set i Relation til Produktionsproblemet. Hele Samfundets Økonomi afspejler sig heri. Produktionen og Fordelingen af de producerede Værdier er afgørende for Samfundets Forsyning med de materielle Goder, der danner Basis for Menneskenes Tilværelse. En rig og kraftig Produktion er Betingelsen for en rigelig og god Fordeling, men Fordelingen og derigennem Forsyningen er i ikke mindre Grad af Betydning for den fortsatte Produktion.

Denne sidste Side af Spørgsmaalet har imidlertid vanskelig ved at gøre sig umiddelbart gældende under de nuværende Samfundsforhold. Produktionen foregaar som Hovedregel under privat-kapitalistiske Former, det vil sige, at en Arbejdsgiver — Enkeltmand eller Selskab — producerer for egen Regning og Risiko med lønbetalt Arbejdskraft. Der opstaar herved uundgaeligt et Modsætningsforhold mellem Arbejdsgiver og Arbejder, idet det første primitive Fordelingsforhold skal ordnes ved Fastsættelsen af Arbejderens Løn, og jo højere denne ansættes, jo mindre bliver der i det givne Øjeblik til Arbejdsgiveren af Produktionens økonomiske Udbytte. Den samfundsmæssige Betydning af en for Arbejderne gunstig Fordeling overskygges for Arbejdsgiveren af hans øjeblikkelige Interesse i et lavt Lønniveau.

Jeg behøver ikke her at komme ind paa den socialt betydningsfulde Udvikling, der er foregaaet gennem Fagforeningernes Virksomhed. Arbejderne har gennem deres Organisationer skaffet sig højere Løn og bedre Arbejdsvilkaar, og man har vel Lov til at antage, at ogsaa Arbejdsgiverne forstaar den almindelige Samfunds betydning, der ligger i denne Udvikling. Men selv om de to Parter afgør deres økonomiske Mellemværende ved Forhandling — skal vi sige paa lige Fod — bliver der dog det Spørgsmaal tilbage, om Produktionsbetingelserne ikke paavirkes ugunstigt af den Interesse modsætning, der stadig maa bestaa mellem Parterne.

Det har været mange Nationaløkonomers Opgave at spekulere over nye Former i Forholdet mellem Arbejdsgiver og Arbejdere, saaledes at den økonomiske Interesse modsætning kunde hæves, og der har ogsaa i Tidernes Løb været gjort adskillige Forsøg paa at omsætte Teorierne i praktisk Virkelighed. Resultaterne har dog været faa, og nogen Løsning af Spørgsmaalet har man fra alle Sider været klar over, at de foreslaaede Systemer ikke bragte, hvad enten de gik ud paa at give Arbejderne Bonus, Tantieme og lignende eller paa at give Arbejderne en Slags Medejendomsret til Produktionsmidlerne. Maaske har Fejlen i særlig Grad været den, at man fra Arbejdsgiverside i for høj Grad har betragtet de foreslaaede Foranstaltninger som en Art Filantropi overfor Arbejderne.

De vanskelige Produktionsforhold under Krigen og ikke mindst efter Krigen har skabt ny Interesse for Spørgsmaalet om Arbejdernes Stilling i Produktionssystemet. Betydningen af Arbejdernes direkte

Interesse i Produktionsresultatet staar klart for mange, der hidtil har betragtet dette som ligegyldigt.

Fra Arbejdernes Side er der rundt om i Landene stillet Krav om Produktionens Socialisering. Hvad der falder ind under Begrebet „Socialisering“ er sikkert mangfoldige Former, men et Hoved-Element maa der findes i alle Former, og det er, at Produktionen ikke drives ud fra ensidige Arbejdsgiver- eller Kapitalejer-Interesser, men at de sociale Momenter i større eller mindre Grad kommer til Syne i Produktionens Ordning.

Den egentlige Form for Socialisering vil være, at Produktionen for de Industriegrene, der skal socialiseres, som Helhed eller delvis overføres til Samfundet. Foruden den almindelige sociale Interesse, der ligger i visse Produktionsgrenes Overførelse til Samfundet, vil Arbejderne derigennem have væsentlig større Garanti for, at deres almindelige økonomiske og hygiejniske Interesser varetages, end under private Produktionsformer. Naar de engelske Kulmine-Arbejdere saa stærkt holder paa deres Krav om Grubernes Socialisering, skyldes det sikkert navnlig Frygt for, at Sikkerhedsforanstaltninger og hygiejniske Foranstaltninger vil blive forsømt under privat Drift. Under Forudsætning af, at offentlig Drift ikke hæmmes ved ukyndig eller daarlig Ledelse, og hertil foreligger der ikke — som mange troer — nogen Naturlovs Nødvendighed, vil denne Driftsform uden Tvivl være produktionsfremmende, idet Modsætningsforholdet mellem Arbejderne og „Driftsherren“ bliver langt mindre fremherskende end under private Driftsformer.

De forskellige Planer om „Socialisering“ eller om

ændrede Former i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere bevæger sig iøvrigt over meget forskellige Felter. Navnlig det saakaldte „Raadssystem“ er stærkt fremme i Overvejelserne i de forskellige Lande. Hvorledes disse Raad skal formes, og hvorledes deres Opgaver skal afgrænses, er der meget forskellige Ansuelser om, og det kan vistnok siges, at der mere er Enighed om, at der trænges til nye Organer, end om, hvorledes disse nye Organer skal organiseres, og hvorledes de skal virke. Fra visse Sider er man tilbøjelig til at give de nye Raad, „Arbejderraad“, betydelig politisk Indflydelse, medens man fra andre Sider nærmest tilsigter at give Arbejderne større Indflydelse paa selve Produktionsforholdenes Ordning. Planerne om de politiske „Arbejderraad“ synes saa lidet afklarede, at jeg ikke skal komme nærmere ind herpaa. Fastere Former har derimod Tanken om egentlige Driftsraad antaget.

Interessant er i denne Henseende Udviklingen i England. Under Krigen har man i ikke ringe Omfang givet Arbejderne eller Fagforeningerne Indflydelse paa Produktionsforholdenes Ordning, sandsynligvis dog mere formelt end reelt. Men Resultatet blev i hvert Fald, at der voksede en Interesse frem for at skabe nye Organer, som kunde virke udlignende i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere.

Allerede i Efteraaret 1916 blev der nedsat en Kommission, der almindeligvis gik under Navn af Whitley-Kommissionen, fordi dens Leder blev Næstformanden i House of Commons J. H. Whitley. Kommissionen bestod iøvrigt af Repræsentanter for Fagforeningerne og Arbejdsgiverne samt en Række

andre Sagkyndige, saaledes bl. a. Nationaløkonomen Professor Chapman fra Universitetet i Manchester og den kendte økonomiske Forfatter J. A. Hobson. Denne Kommission har afgivet en Række Betænkninger, og i Korthed refereret gaar dens Forslag ud paa, at der skabes en Række nye Raad (Industrial Councils) med den Opgave at virke formidlende imellem de to Parter i Arbejdsforholdet. For hver Industrigren skal Raadene bestaa af tre Led, nemlig National Councils, District Councils og Work Committees, de sidste for den enkelte industrielle Virksomhed. I alle tre Led sammensættes Raadene af Repræsentanter for Arbejderne og Arbejdsgiverne, og som de vigtigste af de Spørgsmaal, der skal behandles af de tre Kategorier af Raad, nævner Kommissionen følgende:

1. Bedre Udnyttelse af Arbejdernes praktiske Kundskaber og Erfaringer.

2. Midler til at sikre Arbejderne en større Andel i og Ansvarlighed for Fastsættelsen og Overholdelsen af de Betingelser, hvorunder deres Arbejde udføres.

3. Afgørelsen af de almindelige Principer vedrørende Arbejdsvilkaarene, derunder Maaden, hvorpaa Lønningerne fastsættes, udbetales og reguleres med tilbørlig Hensyntagen til Nødvendigheden af at sikre Arbejderne en Andel i vedkommende Industris forøgede Trivsel.

4. Etableringen af et regulært System for Forhandling angaaende Uoverensstemmelser, som maatte opstaa mellem Arbejdsgivere og Arbejdere, med det Formaal dels at undgaa Konflikter og dels — i Tilfælde af Konflikt — at tilvejebringe en retfærdig Ordning.

5. Midler til for Arbejderne at skabe den størst mulige Sikkerhed med Hensyn til Fortjeneste og Ansættelse, uden ubillige Hindringer med Hensyn til Adgang til at skifte Beskæftigelse eller Arbejdsgiver.

6. Særlige Fremgangsmaader for Fastsættelse eller Regulering af Lønninger, Betaling for Akkordarbejde o. s. v. og for Behandlingen af de mange vanskelige Spørgsmaal, der opstaar med Hensyn til Betalingsmaade og Lønningsstørrelse, bortset fra Fastsættelsen af generelle Standard-Takster, der allerede omfattes af Punkt 3.

7. Teknisk Opdragelse og tekniske Kursus.

8. Industrielle Undersøgelser og fuld Udnyttelse af disses Resultater.

9. Ydelsen af Lettelser for grundig Undersøgelse og Udnyttelse af Opfindelser og Forbedringer, udtænkte af Arbejderne, og for virkelig Beskyttelse for Opfinderne af saadanne Forbedringer.

10. Forbedringer i Arbejdsmetoder, Maskineri og Organisation og passende Spørgsmaal vedrørende Driften; endvidere Undersøgelsen af industrielle Eksperimenter med særligt Henblik paa Samarbejde ved Udførelsen af nye Ideer og fuld Hensyntagen til Arbejdernes Synspunkter i saa Henseende.

11. Forslag til Lovgivning vedrørende industrielle Forhold.

Ved at gennemgaa disse 11 Punkter faar man først og fremmest et Indtryk af, hvor dybt Whitley-Kommissionen er trængt ind i alle de Vanskeligheder, der findes i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Men man vil tillige lægge Mærke til, hvor forsigtige Udtryk man overalt har anvendt. Det er

aabenbart Kommissionens Tro, at Vanskelighederne kan overvindes ved Forhandling mellem de to Parter, naar blot man kommer til at tale om Tingene paa den rette Maade. Hvorvidt dette vil slaa til, maa Fremtiden vise. I adskillige Industrier er der allerede oprettet Industrial Councils, men større Betydning kan de jo selvsagt endnu ikke have faaet.

Det maa tilføjes, at det paa ingen Maade er Hensigten, at de nye Raad skal erstatte Arbejdernes og Arbejdsgivernes almindelige Organisationer. Det forudsættes netop, at disse Organisationer eksisterer sideordnet med og støttende de nye Industri-Organer.

Whitley-Kommissionens Programpunkter er — som ovenfor antydet — alt andet end revolutionære i deres Udtryksformer, men man har før set Eksempler paa, at Englænderne forstaar at gennemføre betydningsfulde reale Omvæltninger under tilsyneladende uanselige ydre Former. Det maa betragtes som givet, at der i England er en meget stærk Interesse i mange Kredse for at gennemføre reale Forandringer i Forholdet mellem Arbejdere og Arbejdsgivere. Vi møder Forsøg paa at finde Former for Arbejdernes direkte Interesse i Virksomhedernes Udbytte gennem Udbyttedeling. Og vi møder tilsyneladende alvorlige Forsøg paa at give Arbejderne direkte Indflydelse paa Virksomhedernes Ledelse. Her er vi aabenbart ved det springende Punkt. Hvad der kan komme ud af alle Planer om Ophævelse af Modsætningen mellem Arbejdere og Arbejdsgivere, vil sikkert afhænge af, om Arbejdsgiverne forstaar, at der maa gøres Indrømmelser netop i denne Retning, og at det maa være Indrømmelser med virkelig reelt Indhold. Den konstitu-

tionelle Fabrik har hidtil kun været et Begreb i den nationaløkonomiske Litteratur. Maaske bliver det England, der fører den ud i Praksis.

— De Tanker, der ligger til Grund for den her omhandlede Bevægelse i England og andre Lande — i Norge har man saaledes nedsat en Kommission til Drøftelse af Arbejdernes Deltagelse i Bedrifternes Ledelse — gaar ud fra den Grund-Anskuelse, at det industrielle Enevældes Tid maa være forbi. Og set i Belysning af den almindelige økonomiske og politiske Udvikling turde der vel heller ikke ligge noget overraskende heri. Paa alle Omraader i Samfundslivet bygger man Styreformer op, der erstatter det autokratiske Princip med det demokratiske. Skulde Produktionslivets Ordning være det eneste Omraade, hvor en saadan Udvikling kunde holdes tilbage? Det gamle Arbejdsgiver-Ideal, som udtrykkes i Sætningen „Herre i eget Hus“ har sikkert haft sin bedste Blomstringstid og kan uden Skade vige for mere moderne Idealer. De Interesser, der skal varetages i Produktionen, er ikke alene Arbejdsgiverens, men tillige Arbejderens og hele Samfundets. Fremtiden kan derfor heller ikke med fuld Tryghed overlade hele det industrielle Livs Ledelse til dem, der staar med den juridiske Ret til Udbyttet. At give den tilfældige Aktionær, der køber Aktier i et Selskab med det Formaal at spekulere i Kursavancer, Indflydelse paa, hvorledes Selskabets Produktionsliv skal formes, medens maaske Tusinder af Arbejdere, der lægger hele deres produktive Samfundsindsats i Fabrikens Virksomhed, er ganske uden Indflydelse — det tyder ikke paa nogen særlig rationel Ordning. Og det kan næppe antages at være i Over-

ensstemmelse med de bedst gennemtænkte Principer for Organisation af Samfundets industrielle Liv.

* * *

Den højeste Udvikling af alle forhaandenværende Produktionsmuligheder har vel altid staaet for Nationaløkonomien som det, der skal stræbes hen imod. At Produktionsbetingelser ikke alene er af teknisk, men ogsaa af social Art har man derimod næppe altid haft tilstrækkelig Forstaaelse af. Samfundets økonomiske Liv betinges i høj Grad af Samfundets sociale Struktur. Dybe sociale Modsætninger er Hindringer for den rigeste Udfoldelse af alle menneskelige Produktivkræfter. En Socialpolitik, der tager sit Udgangspunkt i denne Erkendelse, vil ikke hæmme Samfundets økonomiske Udvikling, men være Betingelsen for øget Fremgang. En Produktionsordning, der giver alle positive Deltagere i Produktionen Indflydelse, Ansvar og Interesse, vil øge Arbejdslysten og Arbejdsglæden og dermed Arbejdsresultaterne.

Vi maa skabe fri Bane for alle de Ævner og Kræfter, der kan fremme og udvikle vort Samfunds økonomiske og kulturelle Muligheder. Vi maa gøre op med alle de Fordomme, der lægger sig hindrende i Vejen herfor. Forstaaelsen heraf vil være et Skridt paa Vejen mod Løsningen af Fredens og Fremtidens sociale Problemer.